

*Терещук Діана Григорівна,
аспірант кафедри англійської філології
Тернопільський національний педагогічний університет
імені Володимира Гнатюка, м. Тернопіль*

Постановка проблеми. У зв'язку з кардинальним розширенням сфери іншомовного спілкування підвищуються вимоги до фахівців філологічного профілю, зокрема до вчителів англійської мови, зростають їхні потреби у комунікації мовою міжнародного спілкування на всепланетарному рівні з метою професійного та міжкультурного співробітництва, а також у різноманітних особистих цілях. Це зумовлює необхідність досягнення майбутніми вчителями англійської мови найвищого рівня володіння іншомовним говорінням, яке є ключовим видом професійної діяльності – стратегічного. Крім цього, стратегічна компетенція у говорінні є також основною у складі іншомовної комунікативної компетенції з точки зору спрямованості на реалізацію комунікативних цілей учасників спілкування. Освіта повинна забезпечити результативність навчання майбутніх вчителів англійської мови комунікативних стратегій оптимальним способом, який вбачаємо насамперед у мовленнєвих симуляціях, оскільки в основі їх використання комунікативно-професійна спрямованість, що відповідає змісту підготовки фахівців зазначеного профілю. Зважаючи на нагальність та значущість проблеми нами було розроблено лінгводидактичну модель, метою створення якої є розробка та забезпечення ефективності на її основі методики симуляційного навчання майбутніх вчителів англійської мови стратегічної компетенції у говорінні.

Аналіз досліджень і публікацій. Модель створена на основі теоретико-методологічних засадничих праць, що розкривають сутність системи навчання іноземних мов, особливостей змісту навчання, зокрема процесу навчання, серед яких наукові роботи Д. Гаймса, Р. Мартинової, А. Шукіна та інших [2; 6].

Метою статті є розробити та теоретично обґрунтувати лінгводидактичну модель симуляційного навчання стратегічної компетенції у говорінні майбутніх вчителів англійської мови.

Виклад основного матеріалу. Запропонована модель складається з таких компонентів: етапи навчання, цілі навчання, елементи предмета навчання, компоненти змісту навчання, методи навчання, контроль результатів навчання. Усі ланки моделі пов'язані між собою та взаємозалежні.

Етапи навчання. Розроблена нами модель передбачає, що навчання стратегічної компетенції у говорінні відбувається на трьох етапах: тактичному, тактично-стратегічному та стратегічно-симуляційному. Тактичний етап навчання передбачає активізацію фонетичних і лексико-граматичних навичок, які становлять тактичну основу використання стратегій. На тактично-стратегічному етапі навчання активізуються мовленнєві вміння діалогічного, монологічного та полілогічного мовлення. Сутністю стратегічно-симуляційного етапу навчання є оволодіння іншомовними комунікативними стратегіями за допомогою обов'язкового використання методу мовленнєвих симуляцій. Кожен етап навчання спрямований на досягнення певних цілей.

Цілі навчання. Глобальна мета навчання – *сформуванню стратегічну компетенцію у говорінні майбутніх вчителів англійської мови* – полягає у формуванні в студентів здатності досягати максимальної ефективності при реалізації основних комунікативних цілей спілкування, зокрема в інформуванні, висловленні емоцій, аксіологічної оцінки, спонуканні, регулюванні комунікативної взаємодії. Глобальна мета конкретизується у низці «локальних» цілей, які відповідають структурним рівням стратегічної компетенції та етапам навчання:

I. На тактичному етапі метою навчання є активізувати фонетичні знання та навички для реалізації окремих тактичних прийомів. Він відповідає тактичному компоненту стратегічної компетенції у говорінні.

II. На тактично-стратегічному етапі метою навчання є активізувати мовленнєві вміння для досягнення здатності ефективно реалізовувати комунікативні інтенції у різних формах мовлення. Цей етап відповідає тактично-стратегічному рівню стратегічної компетенції у говорінні.

III. На стратегічно-симуляційному етапі метою навчання є забезпечення вільного володіння основними та супутніми типами комунікативних стратегій та ефективність у проведенні власної лінії мовленнєвої поведінки впродовж усього комунікативного процесу. Цей рівень відповідає власне стратегічному рівню стратегічної компетенції у говорінні.

Елементи предмета навчання. Структурними компонентами предмета навчання у нашому випадку є інформативна, оцінно-діяльнісна, емоційно-діяльнісна, регулятивно-спонукальна, конвенційна стратегії (включно зі стратегією почергової участі у комунікації) та супутні стратегії: метакогнітивні, компенсаторні (включно зі стратегією мовчання) та загальнодидактичні.

Кожна із визначених комунікативних стратегій конкретизується у відповідних тактиках. На основі типології Т. Толмачевої [5], з урахуванням потреб студентів – майбутніх вчителів англійської мови, визначено основні тактичні елементи в рамках кожної стратегії. Зазначимо, що ці елементи можуть відповідати як елементарним тактичним ходам – мовленнєвим актам, так і самостійно виступати в якості загальної стратегічної лінії мовленнєвої поведінки мовця, залежно від кінцевої мети спілкування. Варто зауважити, що одні і ті ж тактичні «наповнення» стосуються не лише одного типу стратегії; мова йде про визначення домінуючих елементів на основі традиційної класифікації, запропонованої автором [5, с. 47-49]. *Інформаційна стратегія* інкорпорує тактики повідомлення та запиту інформації, тактики вираження згоди чи незгоди із співбесідником. *Оцінно-діяльнісна стратегія* включає тактики вираження оцінки: позитивної/негативної думки; комплімент, комплімент-оцінка, схвалення, докір, похвала та ін. *До емоційно-діяльнісної стратегії* належать тактики вираження емоцій. Тактики впливу *регулятивно-спонукальної стратегії*: пояснення, інструктаж, рекомендація, порада, переконування, запевнення, обіцянка, вмовляння, примус, аргументація, прохання тощо. *Конвенційна стратегія* включає тактики початку, розвитку та «розмикання» комунікативної взаємодії, а також тактики регулювання комунікативної взаємодії. *Метакогнітивні стратегії* та тактики реалізуються шляхом: породження висловлювання, продукування висловлювання, побудови образу результату дії, ймовірного прогнозування, прийняття рішень, словесного програмування, аналізу, синтезу, порівняння, оцінки та контролю, інтерпретації висловлювання тощо. *Компенсаторні стратегії* та тактики включають: перепитування, прохання про допомогу/пояснення, оперування описом, використання найменувань однієї і тієї ж сфери, близьких за звучанням лексем, перефразування, апроксимація, словотвір, буквальний переклад, уникнення теми, відмова від продовження висловлюватися, редукування початкового плану висловлювання, використання здогадки, використання дій за аналогією, хезитація, використання засобів невербальної комунікації, мовчання, ін. *Загальнодидактичні стратегії* і тактики передбачають: запам'ятовування та збереження навчальної інформації, використання ключових слів та ситуативних опор, групування та тематичну організацію навчального матеріалу, використання мнемонічних/асоціативних прийомів, оволодіння лінгвістичними

знаннями, навичками і вміннями для вербалізації комунікативних стратегій, повторення, тренування, засвоєння, формування стереотипів мовленнєвої поведінки у ситуаціях міжкультурного спілкування, відтворення, самостійне розширення репертуару комунікативних стратегій і тактик, оперативне добування навчальної інформації з пам'яті, швидке комунікативне реагування, оперування великими об'ємами інформації, варіативне використання комунікативних стратегій, саморефлексія, самоконтроль.

Компоненти змісту навчання. Розкриття компонентів змісту навчання є відповіддю на запитання «чого навчати». При відборі змісту навчання ми керувалися такими принципами [1; 3; 4]: принципом необхідності і достатності змісту навчання для реалізації практичної мети/цілей навчання міжкультурного спілкування, який передбачає, що компоненти змісту навчання повинні відповідати поставленим цілям та бути спрямовані на їх реалізацію; принципом посильності й доступності засвоєння змісту навчання у цілому і його частин зокрема, що передбачає врахування реальних можливостей студентів; принципом професійної спрямованості; антропологічним принципом, за яким тематика і комунікативні ситуації мовлення мають відповідати реальним інтересам і потребам студентів, бути особистісно значущими для них.

Отже, зміст навчання стратегічної компетенції (СК) у говорінні майбутніх вчителів англійської мови охоплює її компоненти на усіх рівнях, а насамперед - репертуар іншомовних комунікативних стратегій (ІКС), що цілком відповідає поставленій меті навчання і відповідає принципу необхідності.

Принцип доступності реалізується через поетапне взаємозв'язане та взаємообумовлене оволодіння елементами навчання, які відповідають структурним рівням СК, при чому високий рівень сформованості компонентів нижчого рівня є основою для формування компонентів вищого рівня (навички – основа для формування вмінь, вміння – основа для формування стратегій).

Високий рівень автоматизованості фонетичних, граматичних та лексичних навичок є необхідною умовою для активізації мовленнєвих умінь в говорінні з метою здійснення співрозмовниками конкретних комунікативних функцій, досягнення ними ефективності у реалізації певних комунікативних намірів. В свою чергу, перспективні для розвитку на їх основі стратегії такі мовленнєві вміння говоріння:

- Діалогічні – реплікування, володіння діалогічними єдностями, володіння мікродіалогом, вміння вести діалоги різних типів.
- Монологічні – володіння засобами між фразовою та понадфразовою єдності; володіння мікромонологом; вміння вести монологи різних функціональних типів.
- Полілогічні – *полілог-обговорення* та *полілог-дискусія*. Залежно від тематики обговорення у полілогах здатні реалізуватися тактичні прийоми усіх видів стратегій, однак найбільшої значимості набуває відпрацювання стратегій почергової участі у комунікації.

Принцип професійної спрямованості реалізується на основі визначених нами методом педагогічного спостереження ключових сфер англomовного усномовленнєвого спілкування майбутніх фахівців філологічного профілю, серед яких окрім сфери загального вжитку мови та сфери міжкультурного спрямування, виділено сферу професійного спрямування, яка складається з педагогічної та академічної.

З метою реалізувати антропологічний принцип, який є визначальним для мотивуючого навчання, визначено пріоритетні для студентів типи стратегій у кожній із сфер спілкування. Відповідно, було з'ясовано, що конвенційні стратегії та тактики однаково необхідні у різних ситуаціях усіх сфер спілкування, адже вони регулюють процес мовленнєвої взаємодії.

У сфері загального вжитку англійської мови пріоритетними є інформативна та емоційно-діяльнісна стратегії і їхні тактики; у сфері міжкультурної взаємодії найважливішими студенти вважають оцінно-діялісну та емоційно-діялісну стратегії; у педагогічній сфері однаково значимими визнаються усі типи стратегій, що пояснено багатогранністю вчительської професії; в академічній сфері спілкування, яка охоплює ситуації більш формального характеру науково-практичної та навчальної діяльності студентів, студенти зазначають однакову значимість усіх типів стратегій за винятком емоційно-діялісної, що відповідає правилам емоційної стриманості в офіційних обставинах. Таким чином, компоненти змісту навчання СК у говорінні охоплюють ІКС та сфери усномовленнєвого спілкування.

Кожна із сфер передбачає ситуації спілкування в межах відповідних тем. ІКС, які розглядаємо як компоненти найвищого рівня СК, інкорпують фонетичні, граматичні та лексичні мовленнєві навички та вміння діалогічного, монологічного і полілогічного мовлення – саме ті, які виконують певну комунікативну функцію та уможливають реалізацію комунікативних інтенцій мовця, комунікативних тактик у різних ситуаціях спілкування.

Методи навчання. Ми послуговуємось визначенням методу як способу формування у студентів різних компонентів міжкультурної комунікативної компетенції [3, с. 75], тобто у нашому випадку мова йде про способи формування іншомовних комунікативних стратегій, компонентів СК.

Визначаючи домінуючі методи, ми враховуємо особливості ІКС та говоріння як виду мовленнєвої діяльності і керуємося критеріями, відповідно до яких обрані методи повинні:

- створювати конструктивну атмосферу інклюзії та розвивати позитивну мотивацію;
- створювати умови для інтеракції та кооперації;
- стимулювати до комунікативно-пізнавальної активності;
- стимулювати розвиток критичного, творчого та стратегічного мислення;
- забезпечувати максимальну активізацію мовленнєвих навичок, вмінь та стратегій у ситуаціях міжкультурного, повсякденного та професійного спілкування;
- сприяти різноманітному поєднанню індивідуальної, групової та фронтальної роботи;
- розвивати ініціативність, індивідуальність та самостійність студентів в процесі оволодіння СК в англomовному говорінні.

В рамках нашого дослідження поряд з традиційним методом вправ, нами було обрано такі ключові інтерактивні методи для навчання відповідних ІКС: мовленнєву симуляцію, кейс-метод, інсценізацію, рольову гру, дискусію.

Інсценізація відзначається ефективністю у випадках, коли необхідно, щоб студент запам'ятав певний мовний зразок, кліше або формулу та прагматичний контекст використання відповідних мовних елементів. Завчання напам'ять має невимушений характер у процесі розігрування спектаклю чи фрагменту постановки. Під час підготовки студенти багаторазово відтворюють ситуації комунікативної взаємодії. Паралельно, вони відпрацьовують невербальні комунікативні стратегії, адекватне використання міміки, жестів, паузаций тощо. Цей метод необхідно застосовувати при навчанні компонентів СК тактичного та тактично-стратегічного рівнів з найбільшим акцентом у спрямуванні на розвиток конвенційної та емоційно-діялісної стратегій.

Рольова гра доцільна у навчанні компонентів тактично-стратегічного рівня компетенції, а також у навчанні компенсаторних стратегій. Викладач може регулювати ступінь складності гри, задаючи відповідні вимоги в інструкції.

Однак загалом, рольова гра досить проста, тому що зазвичай зводиться до моделювання одного сюжету, а студенти обмежені у часі та мовних ресурсах. У рольових іграх відпрацьовуються окремі прийоми мовленнєвої взаємодії у різноманітних ситуаціях.

Дискусію як самостійний метод пропонуємо застосовувати на тактично-стратегічному та стратегічно-симуляційному етапах навчання. Різні форми дискусії розвивають: критичне мислення; спонтанне мовлення; вміння визначати власну позицію, чітко її формулювати та аргументувати; вміння сприймати на слух та інтерпретувати найтонші значення сказаного; вміння оцінювати висловлювання інших учасників; вміння відстоювати свою думку; переконувати; вміння активізувати усі знання про предмет дискусії, максимально використовуючи фонові знання, лексико-граматичний репертуар; вміння користуватися риторичними прийомами взаємодії; вміння реалізовувати свою стратегію і змінювати її відповідно до розвитку взаємодії. Цілком очевидно, що дискусія – це унікальний засіб формувати та розвивати навички й вміння різного рівня складності, а також усі типи ІКС. Дискусія особливо ефективна для розвитку конвенційних стратегій почергової участі у комунікації та ввічливості/кооперації, метакогнітивних та загальнодидактичних стратегій, стратегії ведення переговорів.

Кейс-метод/метод ситуаційного навчання – це метод високого рівня складності, який вимагає від студентів використання різноманітності знань, навичок, вмінь та стратегій, і тому повинен використовуватися на стратегічно-симуляційному етапі навчання. Проблемна дискусія є основною процесуальною складовою методу, а матеріали кейсу можуть братися за основу для розробки мовленнєвих симуляцій. Будучи призначеним для оволодіння мовою саме на просунутому рівні, він видається нам особливо корисним у формуванні інформативної, оцінно-діяльнської, регулятивно-спонукальної стратегій, метакогнітивних стратегій прийняття рішень, ймовірного прогнозування. У навчанні стратегій можуть використовуватись як готові матеріали кейсів (якщо вони є комунікативно-спрямованими), так і власні розробки викладача. Самостійно розроблені кейси можуть мати значну перевагу у сучасності матеріалів. Викладач має змогу розробити матеріали для обговорення найактуальнішої проблеми у конкретний момент навчального процесу з відповідної тематики та відповідного масштабу (глобального, локального, ін.).

Мовленнєва симуляція – метод найвищого рівня складності для навчання усіх типів стратегій. Він інкорпорує низку компонентів, серед яких елементи інших методів; створює умови для інтегрованого розвитку усіх типів стратегій. Модель передбачає, що симуляція є обов'язковим завданням у навчанні кожного типу стратегій. Перелічені вище методи спрямовані на практичне оволодіння стратегіями. Доцільно використовувати їх поряд із традиційними методами. Метод симуляції також використовується при здійсненні контролю за навчальним процесом та самоконтролю студентів.

Контроль результатів навчання. Діагностика рівнів сформованості СК у говорінні здійснюється на основі мисленнєвого (когнітивного), мовленнєвого (комунікативного), навчально-компенсаторного та цільового критеріїв та вимірюється сумарною кількістю балів (за 10-бальною шкалою по кожному показнику). Відповідно до набраної кількості балів визначається низький, середній та високий рівні сформованості СК у говорінні. Таким чином, проаналізувавши особливості запропонованої моделі навчання СК у говорінні, для наочної демонстрації взаємозв'язків між її ланками, представляємо її у вигляді схеми.

Висновки і перспективи подальших розвідок. Лінгводидактична модель навчання створює перспективу для розробки на її основі системи вправ і завдань, спрямованих на оволодіння майбутніми вчителями англійської мови стратегічною компетенцією у говорінні.

Резюме. У статті представлено лінгводидактичну модель симуляційного навчання стратегічної компетенції у говорінні студентів – майбутніх вчителів англійської мови. Описано та теоретично обґрунтовано структурні компоненти моделі та їх наповнення, а саме: етапи та цілі навчання, елементи предмета навчання, компоненти змісту навчання, методи навчання та контроль результатів навчання. **Ключові слова:** іншомовні комунікативні стратегії, стратегічна компетенція у говорінні, методи навчання.

Резюме. В статье представлена лингводидактическая модель симуляционного обучения стратегической компетенции в говорении студентов – будущих учителей английского языка. Описано и теоретически обосновано структурные компоненты модели, а также их содержание, а именно: этапы и цели обучения, элементы предмета обучения, компоненты содержания обучения, методы обучения и контроль результатов обучения. **Ключевые слова:** иноязычные коммуникативные стратегии, стратегическая компетенция в говорении, методы обучения.

Summary. The article presents a lingvo-didactic model of simulation-based education of strategic competence in speaking of students majoring in English Language Teaching. It describes and provides theoretical argumentation of the structural components of the model, namely stages and aims of education, elements of education subject, components of education content, methods of education, control of the results of education. **Keywords:** foreign language communicative strategies, strategic competency in speaking, methods of education.

Література

1. Гальскова Н. Д. Теория обучения иностранным языкам: Лингводидактика и методика: Учебное пособие для студентов лингвистических и филологических факультетов высших учебных заведений / Н. Гальскова, Н. Гез. – М: Академия, 2004. – 336 с.
2. Мартинова Р. Ю. Цілісна загальнодидактична модель змісту навчання іноземних мов: автореферат дис. на здобуття наук, ступеня доктора педагогічних наук: 13.00.09 / Р. Ю. Мартінова. – Київ, 2007. – 51 с.
3. Методика формування міжкультурної іншомовної комунікативної компетенції: Курс лекцій: [навч.- метод. посібник для студ. мовних спец. осв.-кваліф. рівня «магістр»] / Бігич О.Б., Бориско Н.Ф., Борецька Г.Е. та ін. / за ред. С. Ю. Ніколаєвої – К.: Ленвіт, 2011. – 344 с.
4. Панова Л. С. та ін. Методика навчання іноземних мов у загальноосвітніх навчальних закладах: підручник / Л. С. Панова, І. Ф. Андрійко, С. В. Тезікова та ін. – К.: ВЦ «Академія», 2010. – 328 с. (Серія «Альма-матер»)
5. Толмачева Т. А. Методика обучения студентов коммуникативным стратегиям иноязычного речевого поведения в повседневных ситуациях межкультурного общения: языковой вуз, английский язык: дис. ... кандидата пед. наук: 13.00.02 / Толмачева Татьяна Анатольевна. – Горно-Алтайск, 2009. – 243 с.
6. Щукин А. Н. Обучение иностранным языком: Теория и практика: Учебное пособие для преподавателей и студентов. 2-е изд., испр. и доп. / А. Н. Щукин. – М.: Филомагис. 2006. – 480 с.